

Religijsko izobraževanje odraslih in medverski dialog

Tadej Stegu¹

Povzetek

Vseživljenjsko učenje in izobraževanje na različnih področjih človekovega življenja razvija njegove kompetence in mu omogoča soočanje z izzivi ter priložnostmi posameznega življenjskega obdobja. To velja tudi za religijsko izobraževanje odraslih, ki daje posamezniku smiselnotni okvir ter mu lahko obenem pomaga pri doseganju drugih življenjskih ciljev. Odraslemu človeku poznavanje religioznega odpira možnost kompetentnega vstopanja v dialog z drugače verujočimi, s katerimi se srečuje v času mešanja kultur in religij.

Ključne besede: vseživljenjsko izobraževanje, vseživljenjsko učenje, religije, religijsko izobraževanje odraslih

The Religious Education of Adults and Interreligious Dialogue – Abstract

Lifelong learning and education in various areas develops people's competences, enabling them to better meet the challenges and opportunities at each stage of life. This also applies to the religious education of adults, which gives individuals a meaningful spiritual framework for pursuing other goals in life. At the same time, familiarity with religious practices equips adults for constructive dialogue with people of different beliefs in their progressively intercultural social environment.

Keywords: lifelong education, lifelong learning, religions, adult religious education

1 Doc. dr. Tadej Stegu, Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani

Uvod

Na področju religijskega izobraževanja odraslih se pojavljajo in razvijajo različni modeli, ki odraslim nudijo možnost vseživljenjskega verskega razvoja in hkrati rasti na področju soočanja z izzivi medosebnih in medgeneracijskih odnosov, soočanja z vzgojnimi izzivi, vprašanji vrednot in življenjskih prioritet, na področju staranja, duhovnosti in transcendentnega ter dejavnega vključevanja in vključenosti v družbo. Večina verskih skupnosti posveča veliko pozornost verski vzgoji otrok. To je seveda pomembno v smislu posredovanja vere naslednjim generacijam. Vendar je zgodovinsko gledano prva skrb verskih skupin in skupnosti versko izobraževanje odraslih. Religije navadno rastejo ob karizmatičnih osebah, okoli katerih se zbirajo učenci, ki jih zanimajo novi pogledi ali prejeta razodetja. Zato na primer v krščanskih spisih ali Koranu najdemo malo o verski vzgoji otrok. Ko pa se otroci že rodijo v določeni verski skupnosti, je pozornost usmerjena v iniciacijo otrok v versko skupnost. Izvajanje verske vzgoje otrok zahteva predhodno religijsko vzgojo odraslih. Odgovornost za versko vzgojo otrok je v rokah odraslih, ki so sposobni in kompetentni ter dobro poučeni v svoji veri. V zgodnji fazi vseh kultur so najprej starši tisti, ki poučujejo in vzgajajo svoje otroke. Šele kasneje v zgodovini organizacije verskih skupnosti nastanejo posebne ustanove, ki jim poverijo versko vzgojo otrok (Elias, 2012).

V prispevku bomo raziskali, kako različne religije opišejo religijsko ali duhovno odraslost ter kako in s kakšnimi metodami največje svetovne religijske skupnosti izvajajo religijsko izobraževanje odraslih (v nadaljevanju RIO). Pri tem se bomo delno oprli tudi na raziskavo v okviru projekta Religijsko izobraževanje odraslih za celostno vseživljenjsko rast (Stegu, Kanellopulos, Mevec, Rožman in Vrtovec, 2017), ki je potekalo v Osrednjeslovenski regiji. V okviru raziskave sta nas zanimali tudi odprtost in pripravljenost različnih v regiji prisotnih verskih skupnosti za medverski dialog, saj je dialog v sodobnih demokratičnih družbah nujni pogoj za skupno življenje. Glede na sodobni večkulturni svet je dialog nujna, saj smo na enem prostoru soočeni z zelo različnimi načini življenja ter vrednostnimi in religijskimi nazori. Posebno pozornost bomo posvetili izzivu verskega izobraževanja v starosti, ker prav v tem starostnem obdobju na poseben način stopajo v ospredje vprašanja, ki jih odpirata prav religijsko izobraževanje in kateheza odraslih in starejših odraslih ter ostarelih: vprašanja smisla in spraševanje o bivanju, vprašanje o življenju in smrti. Zato si bomo posebej ogledali enega od modelov verskega izobraževanja odraslih, ki je nastal v zadnjih letih in skuša odgovarjati na omenjeni izziv.

Religije in odraslost v veri

Za pojav religije lahko najdemo številne definicije. Elias (2012) ugotavlja, da se večina definicij ujema v opredelitvi glavnih elementov, značilnih za religije: religije vsebujejo obrede in slovesnosti, s katerimi uvajajo člane, zaznamujejo pomembne trenutke v svoji zgodovini, proslavljajo posebne dogodke v življenju posameznikov – na primer poroko

ali smrt –, da bi z njimi oživiljali versko skupnost ter člane ponesli v območje svetega. Obredi vsebujejo dejanja čaščenja, ki so lahko zasebna ali skupinska, molitve, pričevanja, meditacijo in romanja. Religije vsebujejo mite in pripovedi, ki jih često pripisujejo razodetju transcendentnega božanstva. Miti pogosto nudijo razlago ter interpretacijo vidnega sveta in človeka. Nakazujejo tudi, kako naj pripadniki živijo ter katere kreposti in dejanja naj gojijo. Religije nudijo svojim občestvom in njihovim članom možnost izražanja verskih izkušenj in čustev. Religiozne izkušnje vključujejo občutja strahu, krivde, predanosti, spreobrnjenja, osvoboditve, ekstaze, notranjega miru in blaženosti. Te izkušnje so posameznikom potrditev njihove vere (Geertz, 1977).

Religije poleg tega oznanjajo nauke in pouk, ki ga najdemo v prvotnih spisih ustanoviteljev in njihovih učencev ter teologov. Ti nauki presegajo mite in pripovedi ter podajajo interpretacije človekovega življenja in dogodkov; pogosto so povsem razumske narave. Medtem ko temeljni nauki navadno v bistvu ostajajo nespremenjeni, je ta pouk pogosto odgovor na vedno nove izzive časa in se v svoji izraznosti spreminja. Etična razsežnost religije vključuje pravila, tabuje, zapovedi in zakone, v skladu s katerimi morajo člani oblikovati svoje življenje. Te etične elemente najdemo v pripovedih, obredih in naukih. V nekaterih religijah ti vidiki dosegajo prav vsa področja človekovega življenja. Ob tem ponekod najdemo posebne učitelje, ki starodavni nauk in načela usmerjajo na praktično sodobno življenje pripadnikov religije. Religije navadno razvijejo tudi institucionalno razsežnost, ki vključuje organizacijsko strukturo, hierarhijo, sistem vodenja in oblasti ter skrbi za to, da se ohranijo izkušnje ustanoviteljev in prvih učencev ter so tako na voljo novim članom (Elias, 2012, str. 7). Religije imajo končno tudi materialno razsežnost, ki se kaže v bogoslužnem prostoru in drugih namenskih objektih, umetniških delih, kot so kipi, ikone, dramske predstave, sakralna glasba ter druge oblike religiozne umetnosti (Smart, 1996). Ta razsežnost religij se zdi zelo pomembna, saj so umetniške stvaritve pogosto prvi globlji stik, ki ga posameznik doživi z določeno versko skupnostjo.

Glede na raznolike razsežnosti religije, ki obsegajo področja znanja in vedênja, stališč, vrednot in hotenj, so religije razvile načine socializacije za svoje člane v vseh svojih razsežnostih. Kljub obsežnemu verskemu pouku v zgodnjih letih življenja se verska vzgoja ne more v polnosti uresničiti v otroštvu. To, da bi dosegli polno versko razsežnost in življenje v skladu z določeno religijo, je vseživljenjska naloga, ki jo religijske skupnosti podpirajo z različnimi sredstvi, predvsem pa z vzgojo in izobraževanjem. Religije nudijo vrednote in pomene v vseh življenjskih obdobjih. Otroci doživljajo primarno socializacijo,² mladostniki podpora pri osamosvajanju in odraščanju, odraslim so posredovane smernice za različna področja življenja in dela ter odnosov; starejši lahko najdejo

2 S socializacijo označujemo vključevanje posameznika v neko socialno skupino ali širše socialno okolje in tudi vse vrste informalnega učenja, prek katerega se oblikujejo navade, prepričanja, vrednote ter tacitno znanje (več gl. v Schugurensky: *The forms of informal learning: towards a conceptualization of the field*. Dostopno na <https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/2733/2/19formsofinformal.pdf>).

osmišljenje staranja, bolezni in umiranja.³ Pri izobraževanju starejših stopijo v ospredje vprašanja smisla, ko so ljudje soočeni s končnostjo in razmišljanjem o bivanju in odhajanju (Ličen, 2009, str. 33–34). Za doseg te raznolikih nalog so religije razvile koncepte in cilje religijske »zrelosti in odraslosti« v veri ter poti, kako doseči to odraslost.

Judovstvo »odraslost v veri« razume kot sposobnost zvestobe in ohranjanja zaveze med Jahvejem in izvoljenim ljudstvom. Odrasla in v veri zrela oseba je v judovstvu tisti, ki ohranja zapoved, ki je povzeta kot ljubezen do Boga in bližnjega. To zrelost posameznik doseže preko češčenja, molitve, učenja in izobraževanja, ki ima v judovstvu številne oblike (Alter, 2010). Krščanska odraslost v veri temelji na judovstvu, s katerim tudi deli večino svojih spisov. Zrela krščanska vera je poslušna Božji postavi, ki je razglašena po Jezusu Kristusu. Klasičen opis odraslega kristjana, ki je odrasel v svoji veri, najdemo v Pismu Efežanom (Sveto pismo, 1996, str. 4,13–16), kjer je odraslost opisana kot trdnost in solidarnost z občestvom v tesni povezanosti s Kristusom, kar posameznika vodi v ponižnost, pripravljenost odpuščati drugim in ljubiti celo svoje sovražnike. Zrelost v veri se tako kaže ne le kot zunanji izgled in drža, temveč predvsem kot notranje razpoloženje ter trdnost. Islam predstavlja odraslost v veri kot življenje v pokorščini Alahu in zakonom ter navodilom, ki jih najdemo v Koranu. Koran opisuje kot zrelo osebo tistega, ki se je naučil obvladovati svoje strasti in ravna etično ter se drži Alahove volje (Elias, 2012, str. 9). Koran govori o izobraževanju in poučevanju z izrazi, kot so rast, védenje, disciplina uma, telesa in duše. V islamu je izobraževanje orodje, ki oblikuje etično, moralno in duhovno bitje, ki je večrazsežnostno in pozitivno usmerjeno (Hussain, 2010, str. 237).

Religijsko izobraževanje odraslih

Največ religijskega izobraževanja odraslih danes poteka kot neformalno izobraževanje. Ne dogaja se le v verskih šolah, ampak poteka po domovih, različnih verskih centrih, skupnostih, gibanjih, taborih, duhovnih vajah, delavnicah, romanjih, na svetovnem spletu in še kje. Elias (2012, str. 10) ugotavlja, da je to izobraževanje usmerjeno v pomoč pripadnikom določene verske skupnosti na različnih področjih njihovega življenja, čustvovanja, odnosov in vrednot. V središču so izkušnje, saj gre manj za kognitivno razumevanje in utemeljevanje ter bolj za dejavno sodelovanje v različnih dogajanjih, npr. družinskih verskih praznovanjih in slovesnostih. Izkušnje so predvsem interaktivne in skupinske. Neformalno izobraževanje in informalno učenje⁴ je učinkovito, ker potopi učence v določeno versko kulturo:

3 O stopnjah razvoja religioznosti glej v Fowler, J. (1995). *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning*. New York: Harper Collins; Vaillant, G. E. (2009). *Spiritual Evolution*. New York: Broadway Books.

4 V strokovnem besedišču ni jasne ločnice med neformalnim (*non-formal*) in informalnim (*informal*). Navadno uporabimo besedo neformalno izobraževanje za organizirano dejavnost, informalno učenje (ali tudi priložnostno učenje) pa za učenje, ki poteka neorganizirano ali spotoma.

način življenja, pogled na svet, prehranjevanje, oblačenje – vse se med seboj prepleta. Judovska, krščanska ali islamska kultura predstavlja in spodbuja vrednote, ideje ter izkušnje. Neformalno izobraževanje in informalno učenje bi lahko primerjali z igro ali športom, ki posameznike vključuje v dejavnost in ob tem prinaša veselje.

Religije svojim članom ponujajo tudi različne oblike neformalnega izobraževanja v obliki tečajev, pogovornih skupin, predavanj, seminarjev, forumov in simpozijev. Raziskava v okviru projekta Religijsko izobraževanje odraslih (RIO) za celostno vseživljenjsko rast (Stegu idr., 2017),⁵ ki je potekal v Osrednjeslovenski regiji od 1. 6. 2017 do 30. 9. 2017, je obravnavala 25 cerkva in drugih verskih skupnosti iz Osrednjeslovenske regije ter odkrila številne oblike verskega izobraževanja odraslih tudi v tem prostoru.

Oblike in metode – ki jih v okviru klasičnega religijskega izobraževanja odraslih najdemo Katoliški cerkvi (katehumenat, priprava na zakon, kateheza staršev, kateheza v gibanjih in novih skupnostih) – so bile že predhodno dokaj raziskane, zato se je raziskava tu usmerila predvsem v nekatere izmed manj znanih, tudi inovativnih pristopov in aktivnosti, ki ne sodijo v klasične oblike poučevanja in izobraževanja, temveč potekajo v sproščenem vzdušju kuhanja, plesa in druženja. Kot relativno nova oblika dela z odraslimi so bili v raziskavi predstavljeni tudi: Tečaj alfa, ki je v Sloveniji organiziran od leta 2010, in duhovne vaje v tišini. Tečaj alfa poteka v obliki 12 večerov in skupnega vikenda. Alfa skozi sodelovanje tečajnikov na najrazličnejše načine – kot so kuhanje, govori, igranje kitare, molitev, pospravljanje ipd. – spodbudi dejavnost znotraj skupnosti ter jo hkrati poveže in odpira navzven. Tako so za neverujoče in oddaljene kristjane tudi s pomočjo tega programa »vrata nenehno odprta«, kar župniji omogoča, da uresničuje svoj namen ter se od ohranjanja premakne proti svojemu misijonskem poslanstvu. Tečaj Alfa je praktična predstavitev krščanske vere, namenjena predvsem ljudem, ki ne hodijo v cerkev, in tistim, ki krščanstvo šele odkrivajo. Druga oblika so Ignacijanske duhovne vaje v tišini, ki so namenjene odraslim, starejšim od dvajset let, ki želijo poglobiti osebni odnos z Bogom in urediti svoje življenje. Duhovne vaje skušajo v kratkem času vsakemu udeležencu omogočiti nekaj izkušenj iz osebne molitve, premišljevanja, zavedanja različnih duhovnih vzgibov, daljše tišine. Izvajalci Ignacijanskih duhovnih vaj sicer poudarjajo, da temu ne bi rekli izobraževanje,⁶ ker »gre za izkustvo, ki ni študij – je učenje odnosa na podlagi izkušnje« (Stegu idr. 2017, str. 29).

5 Študentje Teološke fakultete Univerze v Ljubljani so v raziskovalnem delu s kvalitativno metodo raziskali stanje, oblike in modele RIO. Pri tem so RIO pojmovali v najširšem pomenu besede, kot vse dejavnosti, ki odraslim osebam nudijo možnost duhovne rasti in poglobitve. Raziskovalno poročilo s podrobnejšim opisom metodologije je dostopno na spletni strani http://www.teof.uni-lj.si/uploads/File/Porocila/Raziskovalno%20poro%C4%8Dilo%205_10_2017.pdf.

6 Zaradi hitrega razvoja izobraževalnih praks se pojavijo izzivi na področju strokovne terminologije. Nekateri izvajalci v praksi besedo »izobraževanje« razumejo kot poimenovanje za obliko, podobno šolanju, kjer je poudarek na doseganju kognitivnih izobraževalnih ciljev. Izobraževanje, ki je zasnovano s holističnimi metodami in razvija »celobitno vednost«, pa razumejo bolj kot učenje. Gl. tudi Stegu (2008).

V Srbski pravoslavni cerkvi religijsko izobraževanje poteka tako med bogoslužjem kot tudi izven njega. Poslužujejo se tako formalnih kot neformalnih poti. RIO je namenjen njihovim vernikom in vpliva na vsa življenjska področja. Cilj tako zasnovanega RIO je živeti in prakticirati evangelij. Izvaja se kot pridiga med bogoslužjem, ki mu nato sledi neformalno druženje v župnijskih prostorih, kjer lahko o aktualnih vprašanjih in izzivih spregovorijo z duhovnikom. Religijsko poučujejo tudi ob obiskih družin in posameznikov na njihovih domovih. Tam se razvije neformalno, sproščeno vzdušje. Tako se verniki približajo duhovnikom in obratno. Takšni obiski se vršijo vsako leto, duhovniki pa svoje vernike obiskujejo tudi v bolnišnicah in zaporih. Mesečno prirejajo tudi predavanja na določeno temo in pripravo na zakramente, predvsem krst in poroko. Odraslih krščencev je približno četrtnina in posebej ti se hočejo temeljito poglobiti, saj pridejo svobodno in neprisiljeno s strani tradicije (Stegu idr., 2017, str. 41–43).

V Ljubljani delujeta dve muslimanski skupnosti. Prva je Islamska skupnost Slovenije, v kateri nimajo stalnega programa za izobraževanje odraslih, temveč je to razdrobljeno v manjše projekte, ki se navadno prilagajajo željam skupnosti. Kulturno-izobraževalni zavod Averroes je bil ustanovljen aprila leta 2008 v Ljubljani, ime pa je dobil po enem največjih filozofov in vsestranskih znanstvenikov srednjega veka. Ukvarja se predvsem s kulturno-izobraževalnimi projekti. Njihov cilj je, da Zavod Averroes postane vodeča organizacija na polju medkulturnega dialoga in izobraževalnih programov (na področju balkanistike, orientalistike, islama, etnologije ipd.), predvsem pa, da se slovenski javnosti ponudi kot most medkulturnosti skozi iskreno sobivanje in sožitje (Stegu idr., 2017, str. 43–47). Druga skupnost je Slovenska muslimanska skupnost. Ustanovljena je bila kot posledica nestrinjanja v Islamski skupnosti Slovenije in je majhna skupnost, ki še nima vzpostavljene celotne infrastrukture izobraževanja. Zaradi majhnosti skupnosti je RIO obarvano pretežno individualno. Ko se manjša skupina posameznikov ali celo en sam član odloči, da bi rad izvedel več, se na podlagi tega organizira izobraževanje, ki je tako po navadi zaprto za javnost (Stegu idr., 2017, str. 103–104).

Krščanska adventistična cerkev ima široko paleto RIO, v katerem se prepletajo tako formalne kot neformalne oblike. Neformalne oblike potekajo večinoma preko pogovora in mentorstva. Formalne pa skozi bogoslužja, slavljenja, preučevanja, skozi različna predavanja in sobotno šolo. RIO je zastavljeno široko – saj medse sprejmejo tudi ljudi, ki niso verniki njihove skupnosti –, pa tudi fleksibilno, saj se poskušajo prilagoditi izraznim potrebam vernikov (Stegu idr., 2017, str. 48–50).

Kljub majhnosti Budistične kongregacije Dharmaling (v Sloveniji skupnost šteje manj kot 500 budistov) izpostavimo tudi to. Njihovo RIO je dobro razvejano. RIO posredujejo na srečanjih teoretično in praktično, uporabljajo pa tudi elektronski medij, ko Lama govori. Pri tem je izvajalec on, v študijski skupini ni enotnega izvajalca, saj gre bolj za podelitev svojih misli, pri meditacijah in drugih obredih pa naj bi bil voditelj menih. RIO je načeloma namenjeno vsem, ne le budistom. Meditacije, učenja

in študijska skupina so odprtega tipa. Imajo pa nekatere prakse, ki so zares budistične in bi bilo brez smisla, da bi se jih udeleževal ateist ali drug vernik, ki ne veruje v Budo. Menih poučuje meditacijo in je ljudem na razpolago za pogovor, v kolikor to želijo. Uči tudi osnove, ki so prav tako izjemno pomembne za pravo spoznavanje budizma. (Stegu idr., 2017, str. 90–92).

Pregled RIO po drugih manjših v regiji prisotnih registriranih verskih skupnostih pokaže, da so prisotni večinoma podobni pristopi k odraslim kot v zgoraj omenjenih večjih skupnostih. Shodi se pogosto pričnejo in sklenejo s pesmijo ter molitvijo. Večina nagovarja in informira svoje člane tudi preko spletnih strani.

Usmeritve verskega izobraževanja odraslih in medverski dialog

V sodobnih demokratičnih družbah je dialog nujni pogoj za skupno življenje in preživetje človeštva kot celote. Glede na sodobni večkulturni svet je dialog nujna, saj smo na enem prostoru soočeni z zelo različnimi načini življenja ter vrednostnimi in religijskimi nazori. Strahovnik (2017, str. 270–277) raziskuje vprašanje o položaju in vlogi religij v javni sferi, posebno v tistih vidikih, ki jih lahko prepoznamo kot dejavnike medverskega in medkulturnega dialoga. Pri tem izhaja iz predpostavke, da je medverski dialog vdelan in potopljen v medkulturni dialog, medkulturni dialog pa je nujno vrednostno določen v smislu, da lahko govorimo o moralnem dialogu.

V okviru projekta Religijsko izobraževanje odraslih za celostno vseživljenjsko rast (Stegu idr., 2017) sta nas med drugim zanimali tudi odprtost in pripravljenost različnih v regiji prisotnih verskih skupnosti za medverski dialog. Vprašalnik za polstrukturiran intervju je obsegal vprašanja o tem, kako v določeni skupnosti potekata posredovanje verske izkušnje in vključevanje v skupnost, kako se posredujejo način življenja, verske in moralne resnice, katere metode pri tem prevladujejo, pa tudi vprašanja o tem, kakšni so cilji religijskega izobraževanja odraslih v določeni skupnosti: ali je takšno izobraževanje namenjeno le članom skupnosti, je zastavljeno širše in na kakšen način se odrasli pridružijo skupini; na katera področja življenja takšno izobraževanje najbolj vpliva, ali je takšno RIO usmerjeno tudi medkulturno ali medversko, na kakšen način spodbuja medkulturni dialog, v čem je ideološko. Respondenti so bili člani verskih skupnosti, tako iz vrst tistih, ki so naslovniki kot tudi izvajalci RIO v različnih verskih skupnostih.

Večina respondentov meni, da so cilji RIO usmerjeni predvsem v omogočanje osebnega odnosa z bogom ter krepitvi poznavanja svetih besedil in osnovnih verskih znanj, namenjeni so druženju in solidarnosti – delati dobro in živeti v skladu s svojo vestjo.

Na vprašanje, ali je takšno RIO namenjeno le članom verske skupnosti in ali je zastavljeno širše, večina odgovarja, da na srečanja lahko pride kdor koli; večina formalnih dejavnosti je sicer primarno namenjenih članom določene skupnosti, redno pa organizirajo tudi različne dogodke za javnost (predavanja, seminarje, pogovore). Budisti

npr. navajajo, da so meditacije namenjene vsem, ne le budistom, saj se lahko vsi naučimo meditirati; imajo pa nekatere prakse, ki so zares budistične. To pomeni, da za nekoga, ki je kristjan, musliman ali pa ateist, torej ne verjame v Budo, nima pravega pomena, da se udeleži takih dogodkov. Bolj redko je RIO namenjeno zgolj lastnim vernikom.

Pri vprašanju, na katera področja življenja RIO najbolj vpliva, ugotovimo, da se večina odgovorov osredotoča na odnose. RIO krepi medosebne in medgeneracijske odnose, odnos do sebe, bližnjih, narave in do Boga. Poleg tega je poudarek na duhovnosti in vrednotah: RIO močno pozitivno vpliva na moralno in etično ravnanje; spreminja ali utrjuje temeljni pogled na življenje; udeležencem pomaga, da v svojem življenju naredijo napredek in izboljšajo svoje življenje. Tudi ko se znajdejo v stiski in se jim v življenju dogajajo težke stvari, lahko s pomočjo RIO lažje najdejo moč, da vse to premagajo. V več primerih respondenti navajajo tudi, da RIO aktivno odpravlja predsodke (verske, rasne in druge). Več respondentov je poudarilo, da verovanje močno pomaga tudi v starosti ohranjati vedrino in veselje. Zato se zdi zanimivo, da širši pregled mednarodnih izkušenj religijskega izobraževanja in kateheze (Alberich in Binz, 2003) odkrije presenetljivo dejstvo, da so praktično vse oblike in modeli RIO namenjeni odraslim, prav noben model pa ni namenjen izrecno starejšim odraslim in ostarelim, kar je presenetljivo tudi zato, ker je sicer izobraževanje starejših odraslih v hitrem razvoju (gl. Findeisen, 2010). Resda oblike, namenjene odraslim, eksplicitno starejših ne izključujejo, a pri nekaterih je že iz narave in namena jasno, da se vanje starejši odrasli in ostareli ne bodo vključevali. Pri drugih sicer vključenost starejših obstaja, gre pa v najboljšem primeru za mešane skupine mlajših in starejših odraslih (takšna so na primer nekatera verska gibanja in nove stvarnosti). Zato se zdi, da lahko po eni strani take skupine pomenijo vir medgeneracijskega sodelovanja in dobrih praks tudi za druge skupine, po drugi strani pa tudi v teh skupinah ne more biti zadosti upoštevano, da se izobraževanje starejših bistveno razlikuje od izobraževanja odraslih na splošno, kar enako velja tudi za področje religijskega izobraževanja odraslih. Zdi se, da v razmisleku o religijskem izobraževanju odraslih velja še prav posebej posvetiti pozornost tudi temu, kaj je namen izobraževanja v starosti na splošno: »Pri izobraževanju starejših stopijo v ospredje vprašanja smisla, učenje za biti. *Learning to be* se morda v največji meri uresničuje prav pri starejših, ko so ljudje soočeni s končnostjo in razmišljanjem o bivanju in odhajanju. Izobraževanje odraslih se v veliki meri osredotoča na izobraževanje za produkcijo in potrošnjo. Starejši se (lahko) preusmerijo od potrošnje prejetih proizvodov in od ustvarjanja proizvodov za potrošnjo k spraševanju o bivanju. Sprašujejo se, kaj pomeni biti, kaj pomeni umreti. To sta brezdelni vprašanji. In ker je brezdelle v zahodni kulturi nezaželeno, včasih celo nemoralno, se takim temam, ki bi bile del izobraževanja starejših, izogibajo« (Ličen, 2009, str. 33–34). Če je izogibanje tem temam v okvirih izobraževanja v starosti na splošno iz omenjenih vzrokov razumljivo, pa je mnogo manj sprejemljivo, da religijsko izobraževanje odraslih teh vprašanj ne odpira in ne pomaga iskati odgovorov. V srečanju s sodobno kulturo in

vizijo človeka, ki poleg produktivnosti povečuje lastnosti, ki jih starejši ne posedujejo več v enaki meri (mladost, lepota, zdravje itd., prim. Findeisen, 2010, str. 125), se zdi antropologija – odprta za transcendentno, na kateri RIO gradi – trden temelj, na katerem lahko starejši gradijo kakovostno in zadovoljno kulminacijo življenja (Stegu, 2014).

V okviru projekta Religijsko izobraževanje odraslih za celostno vseživljenjsko rast (Stegu idr., 2017) na vprašanje, ali je v določeni verski skupnosti RIO usmerjeno medkulturno oz. medversko, velika večina respondentov odgovarja pritrdilno. Navajajo, da se v skupinah najdejo tudi neverni udeleženci in spodbujajo družbeno pluralnost. Več jih poudarja, da boljše poznavanje sebe in svoje vere pomaga k spoštovanju in spoznavanju drugega ter obratno: tisti, ki bolje spozna drugega, lahko bolj ceni sebe in tisto svoje, kar ima in je zanj pomembno. RIO v tem smislu krepi poznavanje in spoštovanje drugih kultur ter verstev. Nekateri tudi navajajo, da posameznika ukvarjanje z univerzalnimi vprašanji (kaj je življenje, od kod prihajamo, kaj je naš namen, kaj so temeljne človeške vrednote in dostojanstvo) nujno odpira za medkulturni in medverski dialog. Večja kot je medkulturna različnost, več lahko udeleženci dajo drug drugemu in več se lahko drug od drugega naučijo. Ena od v tem kontekstu omenjenih aktivnosti so tudi molitvena srečanja pripadnikov različnih ver. Večkrat sta omenjeni tudi mednarodna odprtost in možnost medkulturnega povezovanja, ki ju omogočajo verske skupnosti, ki so povečini mednarodne narave. Med respondenti je bila le ena izjema, ki pravi, da z drugimi verskimi skupnostmi nimajo stika (pripada Slovenski muslimanski skupnosti); stika nimajo niti z Islamsko skupnostjo Slovenije (respondent z njihovimi duhovniki ne vzdržuje odnosov in nima potrebe po tem).

Na vprašanje, na kakšen način določene religijske skupnosti spodbujajo medverski ali medkrščanski dialog, večina respondentov odgovarja, da najprej v smislu spoštovanja drugih verstev in kultur. Na način, da si ne prilaščamo odgovorov na temeljna vprašanja (kot edinih ali edino pravih), ki so univerzalne narave, temveč dopuščamo različne možnosti in interpretacije znotraj dialoga. Ob tem je zanimivo, da je velika večina predstavnikov verskih skupnosti izrazila pripravljenost tako za sodelovanje v manjši fokusni skupini na temo RIO kot tudi interes za sodelovanje v morebitni medverski svetopisemski skupini, kjer bi odpirali različne poglede na določene teme Svetega pisma.

Nekatere pobude RIO se občasno neposredno ukvarjajo z izzivom iskanja religijske identitete in medverskega dialoga. Tako je zasnovan na primer program Duhovne akademije na Teološki fakulteti, ki se v akademskem letu 2017–2018 z različnih zornih kotov loteva drugačnosti in različnosti – kako naj se pripadnik določene verske skupnosti opredeljuje in kakšno držo naj zavzema do drugih verskih skupnosti ter celotne družbe, da bi lahko rasel v odnosih in prispeval k pluralnosti družbe ter prehajal od polemičnega v dialoški odnos (Kovač, 2018). Posebej po krvavih dogodkih zadnjih let, ki so posledice politiziranja in izkrivljanja posameznih religij, se ta usmeritev zdi pomembna tema RIO, da bi medverski dialog lahko zavzel vlogo medkulturnega katalizatorja, ne pa orodja za netenje medrasnega in mednarodnega sovraštva ter napetosti (Popovska, Ristoska in

Payet, 2017). V vseh svetovnih religijah danes lahko zaznavamo glasove tistih, ki želijo povezovati dobromisleče in zavračajo fanatično ter nedialoško držo (Gabriel, 2017), poleg tega spodbujajo ljudi k rasti in dialogu, da bi lahko gradili in ne razdirali družbe ter si prizadevali za mir.

Sklep

V sodobnih demokratičnih družbah je dialog neobhoden pogoj za skupno življenje in napredek. V času mešanja kultur in religij se religijsko izobraževanje odraslih kaže kot nujni pogoj, da bi lahko pripadniki posamezne religiozne skupnosti z drugimi živeli v miru in sožitju ter iz polemične in obrambne drže prehajali k mirnemu medverskemu dialogu: le kdor pozna in spoštuje svojo resnično religijsko identiteto, je sposoben spoštljivega in mirnega dialoga, saj prav neznanu zbuja strah in nezaupanje. Pregled različnih oblik in modelov religijskega izobraževanja odraslih v Osrednjeslovenski regiji v tem smislu krepi zaupanje v možnosti nadaljnega medverskega dialoga, saj so praktično vsi usmerjeni v krepitev poznavanja in spoštovanje drugih kultur in verstev ter s tem prispevajo h graditvi večkulturne družbe. Ob tem smo prišli tudi do presenetljive ugotovitve, da med številnimi modeli religijsko-izobraževalnega dela z odraslimi ni praktično nobenega, ki bi bil izrecno namenjen starejšim. Ta ugotovitev je presenetljiva, ker prav v tem starostnem obdobju na poseben način stopajo v ospredje vprašanja, ki jih odpira ravno religijsko izobraževanje odraslih in starejših odraslih ter ostarelih: vprašanja smisla in spraševanje o bivanju, vprašanje o življenju in smrti. Zato razvoj takšnih oblik in modelov pričakujemo v naslednjih letih.

Literatura

- Alberich, E. in Binz, A. (2003). *Oblike in vzorci kateheze odraslih. Mednarodne izkušnje in razmišljanja*. Ljubljana: Salve.
- Alter, R. (2010). *The Wisdom Books: Job, Proverbs, Ecclesiastes*. New York: Norton.
- Elias, J. L. (2012). Adult religious education. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 133, 5–12.
- Findeisen, D. (2010). *Univerza za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani: stvaritev meščanov in vez med njimi*. Ljubljana: Društvo za izobraževanje za tretje življenjsko obdobje.
- Fowler, J. (1995). *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning*. New York: Harper Collins.
- Gabriel, I. (2017). All Life is Encounter: Reflections in Interreligious Dialogue and Concrete Initiatives. *Religious Education*, 112(4), 317–322.
- Geertz, C. (1977). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Hussain, A. (2016). *Islamic Education in the West*. V K. Engebretson, M. de Souza, G. Durka in L. Gearon (ur.), *International Handbook of Inter-religious Dialogue* (str. 235–248). New York: Norton.

- Kovač, E. (2018). *Kristjan in drugi. Od polemike do dialoga* [Video]. Pridobljeno s <http://www.duhovna-akademija.si/index.php/sl/ponovni-ogled>.
- Ličen, N. (2009). Izobraževanje starejših – spodbuda za razvoj vzgojno-izobraževalnih sistemov. *Kakovostna starost*, 12(4), 30–39.
- Popovska, B., Ristoska, Z. in Payet, P. (2017). The Role of Interreligious and Interfaith Dialogue in the Post-Secular World. *Academicus International Scientific Journal*, 16(8), 33–34.
- Smart, N. (1996). *Dimensions of the Sacred: An Anatomy of the World's Beliefs*. London: HarperCollins.
- Smart, N. (2010). *Dimensions of the Sacred: An Anatomy of the World's Beliefs*. Berkeley: University of California Press.
- Stegu, T. (2008). Vpliv uveljavljanja koncepta vseživljenjskosti učenja na strokovno izrazje v religijskem izobraževanju in katehezi. V Javrh, P. (ur.), *Vseživljenjsko učenje in strokovno izrazje* (str. 191-200). Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Stegu, T. (2014). Religijsko izobraževanje in kateheza odraslih v Katoliški cerkvi. *Andragoška spoznanja*, 20(1), 61–73.
- Stegu, T., Kanellopoulos, M., Mevec, J., Rožman, L. in Vrtovec, Š. (2017). *Religijsko izobraževanje odraslih za celotno vseživljenjsko rast. Raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- Strahovnik, V. (2017). Religija, javni prostor in zavzetost v dialogu. *Bogoslovni vestnik*, 77(2), 269–278.
- Sveto pismo Stare in Nove zaveze – Slovenski standardni prevod* (1996). Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- Tisdell, E. (2003). *Exploring Spirituality and Culture in Adult and Higher Education*. San Francisco: Jossey Bass.
- Vaillant, G. E. (2009). *Spiritual Evolution*. New York: Broadway Books.